

Utvrđivanje majčinstva i očinstva u rimskom pravu i u kontekstu suvremenog hrvatskog prava

Ćebo, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:556632>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet

Katedra za Rimsko pravo

Karla Ćebo

**UTVRĐIVANJE MAJČINSTVA I OČINSTVA U RIMSKOM
PRAVU I U KONTEKSTU SUVREMENOG HRVATSKOG
PRAVA**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Henrik-Riko Held

Zagreb, 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Karla Ćebo, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Karla Ćebo

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. <i>PATRIA POTESTAS</i> U RIMSKOM PRAVU	3
3. <i>REGULA MATER SEMPER CERTA EST</i> U RIMSKOM PRAVU	7
4. <i>REGULA PATER IS EST QUEM NUPTIAE DEMONSTRANT</i> U RIMSKOM PRAVU.....	9
5. SUVREMENO HRVATSKO UREĐENJE UTVRĐIVANJA MAJČINSTVA I OČINSTVA	11
5.1. OPĆENITO	11
5.2. PODRIJETLO DJETETA ZAČETOG MEDICINSKI POMOGNUTOM OPLODNJOM	12
5.3. SUROGATNO MAJČINSTVO.....	14
5.4. PRAVNI UČINCI UTVRĐIVANJA MAJČINSTVA I OČINSTVA.....	17
6. RIMSKE PRAVNE REGULE O MAJČINSTVU I OČINSTVU U SUVREMENOM KONTEKSTU.....	20
6.1. OPĆENITO	20
6.2. <i>MATER SEMPER CERTA EST</i> U SUVREMENOM KONTEKSTU	20
6.3. <i>PATER IS EST QUEM NUPTIAE DEMONSTRANT</i> U SUVREMENOM KONTEKSTU	24
7. ZAKLJUČAK	29
LITERATURA	31

1. UVOD

Majčinstvo i očinstvo, dvije institucije obiteljskog prava, čine temelj društvenih odnosa i imaju velik utjecaj na mnoge aspekte pravnog sustava. Utvrđivanje što čini majku i oca oduvijek je bilo ključno, kako u povijesnom kontekstu, tako i unutar okvira današnjeg pravnog sustava. Na taj način, pravo djeteta da zna svoje podrijetlo postaje važan čimbenik koji se ne smije zanemariti. Razumijevanje biološkog podrijetla ima važne pravne, psihološke i socijalne posljedice, osim što pomaže djetetu u stvaranju vlastitog identiteta i osjećaja pripadnosti. Brojni međunarodni sporazumi i nacionalni zakoni priznaju pravo na identitet, što uključuje i pravo na znanje o vlastitom podrijetlu. To naglašava važnost točnog i pravednog utvrđivanja majčinstva i očinstva u obiteljskom pravu.

U svom diplomskom radu analiziram definiranje majčinstva i očinstva u rimskom pravu, te implikacije tog uređenja za suvremeno hrvatsko pravo. Ovo istraživanje započinje analizom institucije *patria potestas* u rimskom pravu, koja predstavlja temeljne regule roditeljske vlasti (tj. danas roditeljske skrbi). Sljedeće poglavlje će se refererirati na regule *mater semper certa est* i *pater is est quem nuptiae demonstrant* koje su imale utjecaj na druge pravne sustave, uključujući i hrvatsko pravo. Zatim, poglavlja koja slijede analizirat će suvremeno hrvatsko uređenje utvrđivanja majčinstva i očinstva, pri čemu će se posebno obratiti pažnja na pitanja podrijetla djeteta začetog medicinski pomognutom oplodnjom i surogatnog majčinstva, koji predstavljaju nove pravne izazove. Na kraju, raspravljat će se o pravnim učincima definiranja majčinstva i očinstva, s naglaskom na prava i obveze svih uključenih strana te pravne posljedice uspostavljanja roditeljskog odnosa. U završnom dijelu rada, razmotrit će se rimske pravne regule o majčinstvu i očinstvu u suvremenom kontekstu, pri čemu će se analizirati kako su regule *mater semper certa est* i *pater is est quem nuptiae demonstrant* primijenjene i prilagođene u suvremenom hrvatskom pravnom sustavu.

Cilj ovog rada je pružiti temeljitu analizu pravnih implikacija definiranja majčinstva i očinstva u rimskoj pravnoj tradiciji, te pokazati kako povijesne pravne strukture i ideje utječu na suvremene pravne norme i zakone. Putem ove povijesno-komparativne analize nastojim unaprijediti razumijevanje i razvoj obiteljskog prava, s fokusom na zaštitu prava i dobrobiti djece kao primarnog fokusa ovih pravnih odnosa. Moj osobni doprinos očituje se u kritičkom pristupu

proučavanju pravnih institucija i u razmatranju korisne primjene suvremenih pravnih rješenja koja podupiru veću pravnu sigurnost i zaštitu prava roditelja i djece. Kao što je već rečeno, primarna svrha ovog rada je zaštita prava i dobrobiti djece, što uvijek treba biti središnji fokus svakog pravnog odnosa i regulative u obiteljskom pravu.

2. PATRIA POTESTAS U RIMSKOM PRAVU

Vlast kućnog domaćina ili oca obitelji (*pater familias*), koja je trajala cijeli život i nekada bila praktično neograničena, nad članovima obitelji i obiteljskom imovinom nazivala se očinskom vlašću (*patria potestas*). To je bilo jedno od ključnih obilježja rimske obitelji. Članovi obitelji bili su podložni očinskoj vlasti bez obzira na to jesu li bili dorasli ili ne (*puberes* ili *impuberes*) te jesu li bili u krvnom ili agnatskom srodstvu s nositeljem vlasti.¹ *Pater familias* je bio srž rimske obitelji, imajući apsolutno pravo vlasništva nad imovinom i izuzetne ovlasti nad članovima obitelji.²

Prema shvaćanju rimskih pravnikâ, obitelj (*familia*) je skupina osoba koje su bile podređene vlasti jedne osobe, ili po prirodi (kao potomci po rođenju) ili po pravu (na temelju braka, usvajanja ili adrogacije). Iz ove definicije proizlazi da je u obiteljskim odnosima očinska vlast (*patria potestas*) smatrana ključnim elementom, te da su, osim oca obitelji (*pater familias*), koji je jedini imao pravne ovlasti, svi ostali imali nesamostalan položaj (*personae alieni iuris*).³ Svaka osoba koja je rođena u valjanom rimskom braku bila je pod vlašću oca obitelji.⁴

Valjani brak (*matrimonium iustum*) uključivao je zajednicu između rimskog građanina i Rimljanke ili peregrinke s pravom na sklapanje rimskog braka (*ius connubii*), ali je također obuhvaćao i zajednicu između Rimljanke i peregrina s pravom na sklapanje rimskog braka, tj. *ius connubii*.⁵ S vremenom se pojam *potestas* diferencirao; vlast nad robovima nazvana je *dominica potestas*, vlast nad suprugom *manus*, dok se *patria potestas* ograničila samo na djecu (rođenu i usvojenu) i njihove potomke.⁶ Tijekom vremena vlast nad stvarima ili imovinom (kasnije *dominium*) odvojila se od vlasti nad osobama, koja se potom podijelila na vlast nad ženom (*manus* u užem smislu), vlast nad djecom i potomcima (*patria potestas* u užem smislu), vlast nad osobama *in causa mancipii* te vlast nad robovima (*dominica potestas*).⁷

Kao predmet daljnje analize ostaje *patria potestas* („očinska vlast”).⁸ Što se tiče osoba, *patria potestas* davala je obiteljskom starješini pravo odlučivanja o životu i smrti (*ius vitae*

¹ Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1988., str. 132.

² Dixon, S., Family, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 462-472., str. 464.

³ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 113.

⁴ Lewis, A., Slavery, Family and Status, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 151-174., str. 157.

⁵ Horvat, M.; Petrak, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022., str. 79.

⁶ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 132.

⁷ Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 90.

⁸ *Ibid.*

necisque), što znači da je mogao odlučiti o izlaganju novorođenog djeteta i izricanju bilo koje kazne, uključujući smrtnu. Pored toga, očinska vlast uključivala je pravo prodaje djece (*ius vendendi*), osobito prodaje *in mancipium*, a u najstarijim vremenima vjerojatno i u ropstvo (*trans Tiberim*). Otac je imao i *ius vindicandi*, pravo traženja izručenja djece od trećih osoba koje su ih držale. Uz ova tri osnovna prava, *pater familias* imao je i druga prava, poput davanja pristanka na sklapanje braka, davanja u noksus (*noxae deditio*) te odlučivanja o izboru zvanja i zanimanja.⁹

Osim prava i dužnosti prema rođenoj djeci, rimsko pravo je također predvidjelo posebne mjere za zaštitu interesa nerođenog djeteta. Institut *curator ventris* omogućavao je imenovanje posebnog skrbnika za nerođeno dijete, s ciljem zaštite njegovih potencijalnih interesa, naročito u situacijama kada bi moglo naslijediti imovinu ili imati druge pravne koristi. Ovo je odražavalo rimsku zabrinutost ne samo za dobrobit obitelji, već i za stabilnost i kontinuitet obiteljskog nasljeđa.¹⁰

U kontekstu imovinskog prava, *pater familias* se smatrao jedinim i isključivim vlasnikom obiteljske imovine. Djeca (*fili familias*) i potomci koji su mu bili podređeni nisu imali imovinska prava, gotovo kao ni robovi. Iako je pravo naglašavalo načelo da su *fili familias* na neki način suvlasnici imovine zajedno s ocem (prema Gaju), oni su to bili samo potencijalno. Naime, ako bi *pater familias* umro bez oporuke, djeca bi, pod uvjetom da postanu osobe *sui iuris*, postala njegovi nasljednici. Za očeva života, naravno, nisu mogli raspolagati imovinom. Štoviše, sve što bi stekli pripadalo bi ocu, bez obzira na to što su punoljetna djeca bila subjekti prava i, posebno muški potomci, imala punu poslovnu sposobnost.¹¹ *Peculium* je omogućavao djeci upravljanje određenom imovinom, a emancipacija oslobađala djecu očinske vlasti omogućavajući im neovisnost i pravo na vlastitu imovinu.

Patria potestas se stjecala rođenjem ili pravnim postupcima poput posvojenja (adrogacija i adoptacija) i legitimacije.¹² Djeca rođena u zakonitom braku automatski su dolazila pod očinsku vlast. Kao zakonita djeca, začeta od majke i njenog muža (*fili iusti, legitimi*), smatrala su se djeca rođena tijekom trajanja takvog braka.¹³ To se izražavalo izrekom: *pater is est quem nuptiae*

⁹ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 133.

¹⁰ Vuolanto, V., *Child and Parent in Roman Law*, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 487-497., str. 490-492.

¹¹ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 134.

¹² Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 93.

¹³ *Ibid.*

demonstrant.¹⁴ U daljnjem tekstu će se temeljito analizirati navedena regula i njena implementacija u suvremenom zakonodavstvu, što i dalje ostaje relevantno.

U rimskom pravu, važno je precizno određeno pravilo prema kojem se dijete smatralo potomkom oca ako je rođeno najranije 182. dan nakon sklapanja braka ili najkasnije 300. dan nakon njegova prestanka. Ovo je bila oboriva pretpostavka (*praesumptio iuris*), što znači da je mogla biti osporena protudokazom. Primjena protudokaza bila je relevantna u slučajevima kada je majčin muž bio dugotrajno odsutan ili impotentan. Prihvatanje djeteta u obitelj zahtijevalo je očev pristanak, koji je često bio simbolično izražen podizanjem djeteta koje mu je bilo položeno pred noge, što se nazivalo *tollere liberum*.¹⁵

Drugi načini uspostavljanja *patriae potestatis* uključuju posvojenje putem adrogacije i adopcije, no ti pravni postupci imaju svoje specifičnosti.¹⁶ U kontekstu adrogacije, što detaljno objašnjava Andrew Lewis, proces posvojenja provodio se kroz privatnu zakonodavnu proceduru u *comitia curiata*. Ova procedura uključivala je članove *comitia centuriata*, koji su bili pod nadzorom glavnog svećenika, *pontifex maximus*. Bitno je napomenuti da su i posvojitelj i posvojenik morali biti prisutni na skupštini, što je isključivalo mogućnost adrogacije osoba mlađih od dobi puberteta ili žena, koje nisu imale pravo sudjelovati.¹⁷ Romac ističe kako su kasnija praksa i zakonodavstvo postavili određena načela u vezi s adrogacijom. Na primjer, adrogant je trebao imati najmanje 60 godina te nije smio imati vlastitu djecu. Također, adrogirani je trebao biti mlađi od adroganta, ali punoljetan. Antonin Pio je dopustio adrogaciju čak i nedoraslima, uz određene uvjete, te je ženskim osobama omogućio adrogaciju.

Što se tiče adopcije, Romac tumači da je ona po svojem porijeklu mlađa od adrogacije i ima manje važne posljedice. Kod adopcije, adoptirani je bio osoba *alieni iuris*, te se dolaskom u novu obitelj njegov pravni položaj nije mijenjao. Nije dolazilo ni do prijenosa imovine, jer kao osoba *alieni iuris*, osobito u starije doba, nije mogao posjedovati imovinu.¹⁸ Horvat i Petrak detaljno opisuju proces adopcije, navodeći kako je za tu vrstu posvojenja bilo potrebno raskinuti prethodnu i uspostaviti novu *patriam potestatem*. Za raskidanje dotadašnje očinske vlasti koristila se trostruka prividna kupoprodaja u obliku mancipacije sina trećoj osobi u *mancipium*. Nakon prve

¹⁴ „Otac jest onaj na koga ukazuje brak.” Prijevod prema: Petrak, M., *Traditio iuridica vol. I, Regulae iuris*, Zagreb, 2010., str. 109.

¹⁵ Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 93.

¹⁶ *Ibid.*, str. 94.

¹⁷ Lewis, A., *op. cit.* u bilj. 4, str. 159.

¹⁸ *Ibid.*

i druge kupoprodaje, ta bi treća osoba oslobodila sina *manumisijom* iz *mancipiuma*, čime bi se sin vraćao pod očinsku vlast.¹⁹

Kao posljednji način stjecanja vlasti kućnog domaćina Romac ističe kako je u postklasičnom razdoblju uvedeno pozakonjenje djece rođene izvan braka (*legitimatio*), koja inače rođenjem nisu potpala pod očinsku vlast.²⁰ Rimsko pravo prepoznavalo je tri vrste pozakonjenja, no njihovi su učinci neusporedivi s modernim hrvatskim obiteljskim pravom. Naime, prema Obiteljskom zakonu, izvanbračna zajednica koja ispunjava zakonske pretpostavke stvara osobne i imovinske učinke kao bračna zajednica, čime se izjednačavaju prava izvanbračne djece s onima rođenima u braku.²¹ U usporedbi s rimskim pravom, koje nije pružalo izvanbračnoj djeci istu razine zaštite, ova pravna izjednačenost predstavlja značajnu promjenu.

Smrću *patris familias*, njegovi sinovi (i unuci, ako im je otac već preminuo) postaju *sui iuris* te *patres familias* svojoj djeci, unucima i snahama u braku *cum manu*.²² Romac piše kako je na očinsku vlast jednak učinak kao i smrt imala *capitis deminutio*, bilo da se radilo o gubitku slobode, građanstva ili položaja u obitelji (primjerice kod adrogacije).²³ Očevo pravo otpuštanja sina iz *patriae potestatis* bilo je provedeno pravnim postupkom zvanim *emancipatio*. *Emancipatio* je obično proveden putem prividne trostruke prodaje, kako je propisano u Zakoniku XII ploča. Kako bi sin postigao svoju neovisnost, emancipacija mu je omogućila potpuno oslobađanje od vlasti kućnog domaćina. *Pater familias* bi tri puta prodao sina trećoj strani, obično svom prijatelju. Prividni kupac bi svaki put oslobodio sina iz *mancipiuma* putem *manumisije*. Nakon prve i druge emancipacije, sin bi ponovno postao pod *patriae potestatis* svojeg oca. Međutim, nakon treće prodaje, očeva vlast nad sinom bi prestala, omogućujući sinu da konačno postane osoba *sui iuris*.²⁴ U slučaju emancipacije maloljetnog djeteta, imenovan je tutor kako bi se osigurala njihova zaštita i dobrobit.²⁵

¹⁹ Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 95.

²⁰ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 138.

²¹ Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23, čl. 11. st. 2.; dalje u tekstu: ObZ.

²² Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 97.

²³ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 139.

²⁴ Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 98.

²⁵ Vuolanto, V., *op. cit.* u bilj. 10, str. 488-489.

3. REGULA MATER SEMPER CERTA EST U RIMSKOM PRAVU

U rimskom pravu, utvrđivanje roditeljstva temeljilo se na dvije ključne regule: *mater in iure semper certa est*²⁶ i *pater is est quem nuptiae demonstrant*.²⁷ Ove regule imaju ključnu ulogu u definiranju roditeljstva i očuvanju društvenog poretka.

Regula *mater semper certa est* odražava rimski društveni i pravni poredak u kojem je jasno utvrđivanje roditeljstva bilo od ključne važnosti za nasljedstvo i društvenu stabilnost. Rimljani su prepoznali nepobitnost biološke veze između majke i djeteta, čime su osigurali pravnu zaštitu i sigurnost djeteta od trenutka rođenja.

Regula *mater semper certa est*, koje u rimskom pravu zastupa uvjerenje da je „majka uvijek poznata”, primjenjivalo se s relativnom jednostavnošću. Prema toj reguli, majčinstvo djeteta uvijek je nedvojbeno, za razliku od očinstva, jer identitet majke proizlazi iz same činjenice poroda.²⁸ Regula *mater semper certa est* nije samo osiguravala da je majčinstvo pravno nesporno, već je također utjecala na pravne norme koje su regulirale ulogu majki u upravljanju imovinom djece. Iako je majka bila prepoznata kao nesumnjivi roditelj, rimsko pravo joj je ograničavalo ovlasti, posebno u pogledu upravljanja imovinom djece. Majke nisu mogle služiti kao službeni skrbnici svoje djece jer su bile smatrane manje pouzdanim čuvarima obiteljskog imetka, posebno u slučajevima kada su mogle ponovno stupiti u brak, čime bi potencijalno mogle djelovati protiv interesa djece i njihovih rođaka po ocu. Ipak, rimsko pravo priznavalo je praktičnu ulogu majki, koje su često neformalno djelovale kao savjetnice i skrbnice svoje djece.²⁹

Kao što je ranije spomenuto, majke nisu imale pravnu ovlast upravljati imovinom svoje djece. Zakoni su majkama davali obvezu da pronađu skrbnika za dijete ako on nije bio imenovan u očevoj oporuci (*tutor testamentarius*) ili ako nije bilo starijih muških srodnika po ocu koji bi mogli djelovati kao *tutor legitimus*. Međutim, one same nisu mogle služiti kao skrbnici. Udovice su pripadale drugoj lozi i mogle su se ponovno udati, što je povećavalo rizik da djeluju protiv najboljeg interesa svoje djece i njihovih očevih rođaka. Ipak, stvarnost je često bila drugačija, a rimsko zakonodavstvo priznavalo je snažnu ulogu majki u životima njihove djece. Magistrati su

²⁶ „Majka je uvijek poznata.” Prijevod prema: Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 81.

²⁷ „Otac jest onaj na koga ukazuje brak.” Prijevod prema: Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 109.

²⁸ Petrak, M., *Rimska pravna pravila kao izvor suvremenog hrvatskog obiteljskog prava*, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, vol. 55, br. 3-4, 2005., str. 597-628., str. 616.

²⁹ Vuolanto, V., *op. cit.* u bilj. 10, str. 491.

bili dužni poštovati volju majke pri imenovanju skrbnika, a majka je imala dužnost nadzirati ih. Majke su često djelovale kao neslužbene skrbnice i savjetnice svojoj djeci. Skrbništvo majki institucionalizirano je krajem četvrtog stoljeća nove ere, pod uvjetom da se ne preudaju.³⁰ Osim toga, majka nije imala pravo zahtijevati novčanu naknadu za brigu o vlastitoj djeci, jer je to bio njezin obvezan zadatak.³¹

Regula mater semper certa est osiguravala je nedvojbeno priznanje majčinstva i pružala osnovu za pravnu zaštitu djece u rimskom društvu. Iako su majke bile ograničene u formalnim pravima upravljanja imovinom djece, njihova uloga u životima djece bila je priznata i poštovana. Ova regula odražava važnost majčinstva u rimskom pravu i pruža uvid u društvene vrijednosti i pravne norme tog doba.

³⁰ Vuolanto, V., *op. cit.* u bilj. 10, str. 490.

³¹ *Ibid.*, str. 493.

4. REGULA PATER IS EST QUEM NUPTIAE DEMONSTRANT U RIMSKOM PRAVU

Regula *pater is est quem nuptiae demonstrant* predstavlja ključni princip u rimskom pravu koji određuje podrijetlo djeteta od oca. Dok je regula *mater semper certa est* usmjerena na jasnoću majčinstva, regula *pater is est quem nuptiae demonstrant* naglašava važnost braka kao institucije koja utvrđuje očinstvo. Prema ovoj reguli, ocem se smatra onaj na koga ukazuje brak, što znači da se smatra da je otac djeteta rođenog u braku majčin muž ako je dijete rođeno za vrijeme braka ili u određenom roku nakon prestanka braka.³² Preciznije, u rimskom pravu, smatralo se da je majčin muž biološki otac djeteta ako se dijete rodilo unutar 182 dana nakon sklapanja braka ili najkasnije 300 dana nakon prestanka braka. Ova pravna regula smatrana je neupitnom sve dok bi se pružio protudokaz, odnosno dokaz koji je osporava. Takvo uvjerenje smatrano je oborivom pretpostavkom (*praesumptio iuris*), protiv koje je uvijek bio dopušten protudokaz, kao što je, na primjer, argumentacija temeljena na dugotrajnoj odsutnosti muža ili na njegovoj impotenciji.³³

Romac naglašava da su djeca rođena u valjanom rimskom braku (*matrimonium iustum*) automatski dolazila pod očinsku vlast. Prema jednom senatskom mišljenju iz doba Vespazijana, ako je brak završio razvodom, žena je bila obvezna obavijestiti muža najkasnije mjesec dana nakon što saznala da je trudna s njegovim djetetom. Ako to nije učinila, muž je imao pravo osporiti očinstvo.³⁴ Rimski pravници su rijetko obraćali pažnju na brak osim kao sredstva kojim *pater* stječe pravnu moć nad svojom djecom rođenom u valjanom rimskom braku, što je bilo naglašeno senatskim mišljenjem iz doba Vespazijana.³⁵ Za pravnu valjanost braka, potrebno je da postoji sposobnost stupanja u brak (*connubium*) između partnera. U rimskom društvu slobodan građanin imao je pravo slobodno sklopiti brak s drugim slobodnim građaninom već u sredini Republike.³⁶

Također, prema Ulpijanu, žena zatečena u preljubu, bez obzira na to tko ju je otkrio i gdje, bila je diskvalificirana za brak sa senatorom, čak i ako nije bila optužena.

Ulp. D. 23. 2. 43. 10-13. *Adulterii convictam senatori uxorem habere non licet, licet eam per leges uxorem ducere liceat: ex senatus consulto enim in ea causa senatori uxorem habere prohibitum*

³² *Ibid.*

³³ Horvat, M.; Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 5, str. 93.

³⁴ Romac, A., *op. cit.* u bilj. 1, str. 136.

³⁵ Lewis, A., *op. cit.* u bilj. 4, str. 165.

³⁶ *Ibid.*

*est, et non solum ea prohibita est, quae adulterii damnata est, sed et ea, quae in adulterio deprehensa est.*³⁷

Prema rimskom pravu, muž koji je sumnjao u vjernost svoje žene mogao je, ako je želio, razvesti se od nje ili odbiti priznati dijete za koje je smatrao da nije njegovo. Žena koja je više voljela svog ljubavnika od muža mogla je zatražiti razvod. Nije bilo prepreka za njeno brzo ponovno vjenčanje, čak i ako je bila trudna s ljubavnikovim djetetom, čime bi se održao privid zakonitosti. Ako brak nije bio raskinut, muž i žena mogli su rasporediti svoju imovinu na način da muž ne mora podržavati njeno vanbračno dijete. U svakom slučaju, ženin preljub, čak i rađanje djeteta, nisu ugrožavali muževu imovinu kao što je to bio slučaj u kasnijim društvima.³⁸ Brak je imao pravne implikacije u dva važna područja: u proizvodnji zakonite djece koja su bila pod očinskom vlašću oca i preuzimala su njegov status, te u imovini. Stoga možemo zaključiti da je rimski brak bio temeljna institucija koja je ne samo osiguravala kontinuitet obiteljske linije, već je također utemeljivala pravnu i ekonomsku strukturu obitelji.³⁹

³⁷ Ulp. D. 23. 2. 43. 10-13. Nije dopušteno senatoru imati za ženu ženu osuđenu za preljub, iako je prema zakonima dopušteno sklopiti brak s njom: naime, prema senatskom mišljenju u tom slučaju senatoru je zabranjeno imati je za ženu, i ne samo ona koja je osuđena za preljub je zabranjena, nego i ona koja je uhvaćena u preljubu. Prijevod prema: Treggiari, S., *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford, 1991., str. 290.

³⁸ Treggiari, S., *op. cit.* u bilj. 37, str. 308.

³⁹ Treggiari, S., *op. cit.* u bilj. 37, str. 323.

5. SUVREMENO HRVATSKO UREĐENJE UTVRĐIVANJA MAJČINSTVA I OČINSTVA

5.1. OPĆENITO

U starijim udžbenicima iz Obiteljskog može se naći stav kako je, prema prirodnom poretku, majka djeteta ona žena koja ga je rodila. Nošenje i rađanje djeteta su očigledne činjenice, stoga materinstvo ne zahtijeva posebnu provjeru. Pravna tradicija od davnina temelji se na nepisanom pravilu da je majka uvijek poznata.⁴⁰ Razvojem biomedicinskih znanosti i reproduktivnih tehnologija, nastupila je mogućnost da dijete koje žena rodi ne mora biti biološki potomak žene čija je jajna stanica upotrijebljena za oplodnju. Na primjer, to se događa u slučaju oplodnje darovanom jajnom stanicom. Ovaj fenomen bit će analiziran u daljnjem dijelu rada, gdje će se razmotriti njegove pravne i etičke implikacije.⁴¹

Prateći suvremene trendove, Zakon o braku i porodičnim odnosima iz 1989. godine je donio novelu koja odstupa od standardne regule prema kojoj je majčinstvo uvijek neupitno.⁴² Time je prvi put u povijesti napuštena drevna rimska regula *mater semper certa est*, koja je tisućljećima bila temeljna. Neoboriva pretpostavka o podrijetlu djeteta od majke je preoblikovana u oborivu pretpostavku putem pravno-tehničkih postupaka.⁴³ Rimska regula je ponovno uvedena u hrvatsko zakonodavstvo putem novog Obiteljskog zakona iz 1998. godine.⁴⁴ Bez obzira na argumente pravne doktrine, u donošenju novog ObZ-a 2003. godine, zakonodavac je ponovno odbacio rimsku regulu *mater semper certa est* te je regulirao podrijetlo djeteta od majke kao oborivu pretpostavku.⁴⁵ Zahvaljujući dosljednom zagovaranju etičkih i pravnih razloga, podržanih pravnom doktrinom, te naglašavanju uvjerljivih komparativnih i sistematskih argumenata, zakonodavac je u novoj verziji ObZ-a 2004. godine ponovno potvrdio rimsku regulu *mater semper*

⁴⁰ Npr. Alinčić, M.; Bakarić-Mihanović, A., *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 1986., str. 109.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Zakon o braku i porodičnim odnosima, NN 11/1978, 45/1989, 59/1990; dalje u tekstu: ZBPO, čl. 122.: „Majkom djeteta smatra se žena koja ga je rodila.”

⁴³ Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 28, str. 617.

⁴⁴ Obiteljski zakon, NN 162/98; dalje u tekstu: ObZ 1998, čl. 52.: „Djetetova majka je žena koja ga je rodila.”

⁴⁵ Obiteljski zakon, NN 116/03; dalje u tekstu: ObZ 2003, čl. 53.: „Djetetovom majkom smatra se žena koja ga je rodila.”

certa est. To je iznimno važno jer pokazuje kontinuitet i vitalnost ove etičke i pravne regule u regulaciji obiteljskih odnosa.⁴⁶

U vezi s primjenom određenih rimskih pravnih regula u reguliranju podrijetla, valja istaknuti čl. 65. ObZ-a koji regulira priznavanje očinstva začetog, ali još nerođenog djeteta.⁴⁷ Ova odredba odražava regula *nasciturus pro iam nato habetur quotiens de commodis eius agitur*.⁴⁸ U nastavku će se detaljnije opisati podrijetlo djeteta začetog medicinski pomognutom oplodnjom kao i surogatno majčinstvo kako bi se bolje mogli razumjeti načini utvrđivanja majčinstva u suvremenom hrvatskom pravu. Zatim će se objasniti koji su pravni učinci kao i obveze kada se utvrdi majčinstvo ili očinstvo.

5.2. PODRIJETLO DJETETA ZAČETOG MEDICINSKI POMOGNUTOM OPLODNJOM

U kontekstu medicinski pomognute oplodnje, pitanje podrijetla djeteta postaje složenije nego ikad prije. Prema Zakonu o medicinski pomognutoj oplodnji, medicinski pomognuta oplodnja predstavlja medicinski proces koji koristi najnovija znanstvena i biomedicinska dostignuća kako bi omogućila spajanje muške i ženske reproduktivne stanice s ciljem postizanja trudnoće i porođaja.⁴⁹ Ovaj napredni medicinski postupak se primjenjuje kako bi se omogućila prokreacija parovima koji se suočavaju s neplodnošću ili žele spriječiti prenošenje ozbiljnih nasljednih bolesti na svoju djecu. Kako bi se osigurala sigurnost i pravilna primjena ovih postupaka, neophodna je odgovarajuća pravna regulacija.

Budući da se radi o specifičnom načinu začeća djeteta, ObZ također donosi specifična pravila koja se odnose na utvrđivanje majčinstva i očinstva djeteta začetog medicinski pomognutom oplodnjom. Pravilo u ovim odredbama je da majčinstvo i/ili očinstvo djeteta začetog putem medicinski pomognute oplodnje ne mogu biti osporeni ako su pristanci ili suglasnost dani u skladu s propisima koji reguliraju medicinski pomognutu oplodnju.⁵⁰ Ocem djeteta začetog

⁴⁶ Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 28, str. 617.

⁴⁷ ObZ čl. 65. st. 2.: „Priznanje očinstva začetog, a još nerođenog djeteta proizvodi pravni učinak ako se dijete rodi živo.”

⁴⁸ „Začeto dijete smatra se kao rođeno kada su u pitanju njegova prava.” Prijevod prema: Petrak, M., *Traditio iuridica vol. I, Regulae iuris*, Zagreb, 2010., str. 83.

⁴⁹ Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, NN 86/12; dalje u tekstu: ZMPO, čl. 5.

⁵⁰ ObZ čl. 82. i 83.

korištenjem doniranog sjemena ili zametka smatra se suprug majke, pod uvjetom da je dijete začeto tijekom trajanja braka ili u roku do tristo dana nakon razvoda braka te da je dao svoj pristanak za tu vrstu oplodnje. Također se ocem smatra i izvanbračni partner majke koji je dao pismeni pristanak za takav postupak oplodnje i izjavu o priznavanju djeteta. Oспорavanje očinstva djeteta začetog medicinski pomognutom oplodnjom dopuštena je samo ako je takav postupak proveden bez potrebnih pristanka koji su propisani zakonom.⁵¹

Način oplodnje prema važećem Zakonu o medicinski pomognutoj oplodnji može biti homologan gdje se daje prednost korištenju vlastitih spolnih stanica bračnih ili izvanbračnih partnera⁵² ili heterologan kada nije moguće koristiti vlastite spolne stanice jednog od partnera ili kada se postupak provodi radi sprječavanja prijenosa teške nasljedne bolesti na dijete.⁵³ Pravo na medicinski pomognutu oplodnju imaju punoljetne osobe koje su sposobne za brigu o djetetu, bilo da su u braku, izvanbračnoj zajednici ili, u slučaju žene, ako ne živi u braku ili izvanbračnoj zajednici te je suočena s neplodnošću bez izgleda na liječenje ili bezuspješno liječenje, pod uvjetom da su sposobne za roditeljsku skrb s obzirom na dob i zdravstveno stanje.⁵⁴

Kada je riječ o medicinski pomognutoj oplodnji, naglasak je stavljen na pristanak prema odredbama Zakona o medicinski pomognutoj oplodnji, kako je navedeno u članku 14. Pristanak mora biti slobodan i ovjeren za svaki specifičan postupak medicinski pomognute oplodnje, posebno uzimajući u obzir vrstu postupka te porijeklo spolnih stanica ili zametka.⁵⁵ Propisi omogućuju povlačenje pristanka i odustajanje od postupka medicinski pomognute oplodnje,⁵⁶ a prije unosa sjemenskih, jajnih stanica ili zametaka u tijelo žene, liječnik je dužan provjeriti je li pristanak povučen.⁵⁷

⁵¹ *Ibid.*

⁵² ZMPO, čl. 7. st. 1.

⁵³ ZMPO, čl. 8. st. 1.

⁵⁴ ZMPO, čl. 10. st. 1. i st. 2.

⁵⁵ ZMPO, čl. 14. st. 2.

⁵⁶ ZMPO, čl. 14. st. 3.: Bračni, izvanbračni drugovi pojedinačno ili zajedno, odnosno žena iz članka 10. stavka 2. ovoga Zakona mogu povući pristanak i odustati od postupka medicinski pomognute oplodnje sve dok sjemene stanice ili jajne stanice ili zameci nisu uneseni u tijelo žene. Postupak medicinski pomognute oplodnje obustavlja se izjavom o povlačenju pristanka jednog ili oba bračna, odnosno izvanbračna druga ili žene iz članka 10. stavka 2. ovoga Zakona.

⁵⁷ ZMPO, čl. 14. st. 6.

5.3. SUROGATNO MAJČINSTVO

Surogatno majčinstvo sve se češće koristi kao metoda medicinski pomognute oplodnje.⁵⁸ Presumpcija *mater semper certa est* doživjela je izazov u kontekstu surogatnog majčinstva. Dijete može biti genetski povezano sa surogat majkom, majkom naručiteljicom ili ženom koja je donirala jajnu stanicu, što dovodi do toga da više žena može biti smatrana majkom djeteta, kako genetski, tako i pravno i socijalno. Koncept majčinstva postaje sve fleksibilniji, a roditeljske uloge sve više ovise o ugovornim sporazumima i pravnim odlukama povezanima sa surogatnim majčinstvom. Ove promjene postavljaju nove izazove u određivanju pravnog statusa majke i prava djeteta, posebno u kontekstu prekograničnih surogatnih aranžmana.⁵⁹ Zamjensko ili surogatno majčinstvo često se smatra najkontroverznijim oblikom medicinski pomognute oplodnje s biološko-medicinskog gledišta. To je zato što zametak i dijete koje surogatna majka nosi i rađa obično nemaju genetsku povezanost s njom. Genetski materijal najčešće potječe od jednog roditelja (obično muškarca) ili rjeđe od oba roditelja koji su naručitelji, ili pak od donora.⁶⁰

Postoji mnogo pravnih, etičkih i moralnih izazova koji proizlaze iz surogatnog majčinstva, a nedostatak jasnih pravnih smjernica dodatno otežava situaciju. Surogatno majčinstvo razdvaja genetsko, socijalno i pravno roditeljstvo, dovodeći u pitanje tradicionalnu regulu *mater semper certa est*. U prekograničnim slučajevima surogatnog majčinstva, pravni i etički izazovi postaju još složeniji. Ugovori o surogatnom majčinstvu s međunarodnim aspektima nedavno su bili predmet razmatranja Europskog suda za ljudska prava zbog kršenja temeljnih ljudskih prava.⁶¹ Nacionalna zakonodavstva mogu se kategorizirati u četiri skupine: države koje zabranjuju sporazume o zamjenskom majčinstvu, države koje nemaju pravnu regulaciju o zamjenskom majčinstvu, države koje dopuštaju i reguliraju zamjensko majčinstvo, te države koje omogućuju i komercijalne sporazume o zamjenskom majčinstvu.⁶²

⁵⁸ Roksandić Vidlička, S.; Hrستیć, D.; Kirin, Z., *Jahr – European Journal of Bioethics*, 3, 5, 2012., str. 37-67., str. 37.

⁵⁹ Čulo Margaletić, A.; Preložnjak, B.; Šimović, I., *Presumption of motherhood on crossroad of surrogacy arrangements in EU. EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 3, 2019. str. 778-802., str. 779-781.

⁶⁰ Hrabar, D., *Surogatno majčinstvo kao moderan oblik eksploatacije žena i trgovine djecom*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 70, br. 2-3, 2020., str. 171-212., str. 173.

⁶¹ *Ibid.*, str. 171.

⁶² Župan, M.; Puljko, V.; Sukačić, M., *Međunarodni ugovori o zamjenskom majčinstvu – nestaje li paradigma mater semper certa est?*, Pravni vjesnik, vol. 29, br. 2, 2013., str. 7 – 20., str. 7.

Hrvatsko zakonodavstvo izričito zabranjuje zamjensko majčinstvo u članku 31. Zakona o medicinski pomognutoj oplodnji.⁶³ Pravna osoba bit će sankcionirana novčanom kaznom u rasponu od 70 000 do 250 000 kuna ako zatraži ili ponudi uslugu rađanja djeteta za treću osobu, sklapa ili provodi medicinski pomognutu oplodnju u svrhu rađanja djeteta za drugoga, ili preda dijete rođeno nakon postupka medicinski pomognute oplodnje.⁶⁴ U državama gdje je zamjensko majčinstvo potpuno regulirano, namjeravani roditelji automatski postaju roditelji po rođenju djeteta. U državama s *ex post* kontrolom, namjeravani roditelji moraju podnijeti zahtjev unutar određenog roka. U takvim državama sporazumi ove prirode nisu utuživi, a sporovi se rješavaju u najboljem interesu djeteta. U slučaju *ex ante* kontrole, uz pristanak nadležnog tijela, zamjenska majka se mora pridržavati sporazuma. Države s liberalnim stavom prema zamjenskom majčinstvu, uključujući komercijalne sporazume, dozvoljavaju namjeravanim roditeljima stjecanje roditeljskih prava po rođenju djeteta bez uvjeta prebivališta. Neke od ovih država, poput Indije i Tajlanda, postale su središta „reproduktivnog turizma”. U nekim slučajevima postoji uvjet da zamjenska majka da svoj pristanak za automatski upis roditelja u matične knjige rođenih. Rješenja o utuživosti sporazuma variraju, ali primjerice u Ukrajini i Rusiji, iako sporazumi nisu utuživi, sudovi često favoriziraju namjeravane roditelje. Države bivšeg SSSR-a stoga su popularne destinacije za reproduktivni turizam.⁶⁵ Kada se sud suoči s odlukom o roditeljskom pravu između namjeravanih roditelja i zamjenske majke, može primijeniti dva kriterija: test genetske povezanosti ili test namjere roditeljstva. U praksi se čini da je test „namjere” često nadmoćniji od testa „genetske veze”.⁶⁶ Za vrijeme trudnoće i nakon poroda, surogat majka nalazi se u ulozi koja se približava tradicionalnom poimanju majčinstva. Pravno se smatra majkom jer je ona ta koja je rodila dijete. U nekim zemljama Europske unije, surogatna majka se registrira kao zakonita majka djeteta u rodnom listu. Ovaj status zadržava sve dok naručitelji ne steknu prava roditeljstva.⁶⁷

Iako se genetska povezanost smatra važnom za uspostavljanje pravnog odnosa roditelj-dijete između djeteta i naručiteljice (i naručitelja), ta veza nije presudna za priznavanje istog

⁶³ ZMPO, čl. 31.: (1) Zabranjeno je objavom javnog oglasa ili na bilo koji drugi način tražiti ili nuditi uslugu rađanja djeteta za drugog (zamjensko majčinstvo). (2) Zabranjeno je ugovarati ili provoditi medicinski pomognutu oplodnju radi rađanja djeteta za druge osobe i predaje djeteta rođenog nakon medicinski pomognute oplodnje (zamjensko majčinstvo). (3) Ugovori, sporazumi ili drugi pravni poslovi o rađanju djeteta za drugog (zamjensko majčinstvo) i o predaji djeteta rođenog nakon medicinski pomognute oplodnje, uz novčanu naknadu ili bez naknade, su ništetni.

⁶⁴ ZMPO, čl. 56. st. 1. t. 18.

⁶⁵ Župan, M. *et al.*, *op. cit.* u bilj. 62, str. 10-11.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 14.

⁶⁷ Čulo Margaletić, A.; Preložnjak, B.; Šimović, I., *op. cit.* u bilj. 59, str. 782.

odnosa između žene koja je donirala jajnu stanicu i djeteta. Veza između donatorice i djeteta može biti isključivo socijalna. Donatorica može sudjelovati u djetetovom životu ako to žele roditelji. Međutim, ako darivateljica želi ostati anonimna, neće biti moguće ostvariti vezu između nje i djeteta.⁶⁸ Prekogranično surogatno majčinstvo obuhvaća najmanje dva različita pravna okvira: jedan koji zabranjuje ili ograničava surogatno majčinstvo, posebno komercijalno, i jedan koji ima liberalniji pristup i dopušta surogatno majčinstvo. Zbog ograničenja u svojim zemljama, naručitelji traže usluge surogatnog majčinstva u državama gdje je to dozvoljeno. Internet i jednostavnost međunarodnog putovanja omogućili su široku dostupnost prekograničnog surogatnog majčinstva. Često se komercijalno surogatno majčinstvo odvija u zemljama u razvoju, gdje siromašne žene sklapaju ugovore s bogatijim naručiteljima kako bi osigurale financijsku podršku za sebe i svoje obitelji.⁶⁹ Kako bi spriječile zaobilaženje zakona koji zabranjuju surogatno majčinstvo, neke države članice EU koriste mehanizme kao što su zabrane putovanja ili nepriznavanje pravnog roditeljstva. Ovi mehanizmi, međutim, često su u sukobu s pravima djeteta, jer mogu ostaviti dijete bez pravno priznatih roditelja.⁷⁰

Prekogranično surogatno majčinstvo otvorilo je pitanja pred Europskim sudom za ljudska prava (ESLJP), vezano uz primjenu članka 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP)⁷¹ i članka 7. Povelje Europske unije o temeljnim pravima⁷², koji jamče zaštitu prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života. Pravna teorija drži da određene presude Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) premašuju njegove ovlasti u odnosu na nacionalna zakonodavstva koja zabranjuju surogatno majčinstvo. Kako bi spriječile priznavanje prekograničnih surogatnih aranžmana kojima naručitelji zaobilaze domaće zakone, države koje zabranjuju surogatno majčinstvo koriste mehanizme putnih ograničenja i nepriznavanja pravnog roditeljstva.⁷³ Mehanizam nepriznavanja pravnog roditeljstva koristi se za ograničavanje prekograničnih surogatnih aranžmana. Ovakav pristup koriste zemlje članice Vijeća Europe i Europske unije koje strogo zabranjuju surogatno majčinstvo.

Pravna problematika nepriznavanja roditeljstva bila je predmet razmatranja u slučaju

⁶⁸ *Ibid.*, str. 783.

⁶⁹ *A preliminary report on the issues arising from international surrogacy arrangements*, Prel. Doc. No. 10, March 2012., Hague Conference on Private International Law, str. 7. (preuzeto s: [The Preliminary Report \(hcch.net\)](#), posljednji pristup 3.9.2024.).

⁷⁰ Čulo Margaletić, A.; Preložnjak, B.; Šimović, I., *op. cit.* u bilj. 59, str. 785-789.

⁷¹ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN-MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

⁷² Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202, 7.6.2016.

⁷³ Hrabar, D., *op. cit.* u bilj. 60, str. 183.

Menesson protiv Francuske.⁷⁴ U tom slučaju razmatralo se pitanje nepriznavanja pravnog roditeljstva u Francuskoj, koje je inače bilo uspostavljeno u Sjedinjenim Američkim Državama putem prekograničnog surogatnog aranžmana. U ovom slučaju, par Mennesson sklopio je komercijalni surogatni aranžman u SAD-u, gdje su djeca bila začeta korištenjem spermija oca naručitelja i jajne stanice donatora. Američki sudovi su odredili da su Mennessonovi zakonski roditelji djece, a ne surogat majka. Po povratku u Francusku, francuske vlasti su odbile upisati američke izvode iz matične knjige rođenih u francuski registar rođenih, vjenčanih i umrlih. Vlasti su se pozvale na to da bi takav upis značio priznanje prekograničnog surogatnog aranžmana, što je u Francuskoj pravno ništavno jer su takvi aranžmani zabranjeni prema javnom poretku. Mennessonovi su slučaj predali Europskom sudu za ljudska prava (ESLJP), tvrdeći da nepriznavanje pravnog roditeljstva krši njihovo pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života. ESLJP je razmatrao slučaj iz perspektive roditelja, ali i iz perspektive djece. Što se tiče prava na poštovanje obiteljskog života, ESLJP je priznao da je naručiteljima uskrata pravnog priznanja u Francuskoj predstavljala prepreku, ali ne i nepremostivu. Sud je zaključio da francuske vlasti nisu spriječile Mennessonove u uživanju njihovog prava na obiteljski život u Francuskoj te stoga nije utvrdio povredu njihovih prava.

Međutim, kada je riječ o pravima djece, ESLJP je utvrdio da odbijanje priznanja pravnog roditeljstva dovodi djecu u stanje „pravne nesigurnosti”, jer im je onemogućeno stjecanje državljanstva naručitelja, kao i pravo na nasljeđivanje od naručitelja. Sud je zaključio da je takva situacija nespojiva s principom zaštite najboljeg interesa djeteta. Stoga je ESLJP presudio da je Francuska prekršila pravo djece na poštovanje njihovog privatnog života, kako je propisano člankom 8. Europske konvencije o ljudskim pravima.⁷⁵ Europski sud za ljudska prava u slučaju Mennesson donio je odluku da, u slučaju postojanja biološke povezanosti između naručitelja i djeteta, država mora omogućiti upis naručitelja kao roditelja u matičnu knjigu rođenih.⁷⁶

5.4. PRAVNI UČINCI UTVRĐIVANJA MAJČINSTVA I OČINSTVA

⁷⁴ Mennesson v. France, Application no. 65192/11, Judgment 26.2.2014. (preuzeto s: [MENNESSON v. FRANCE \[Extracts\] \(coe.int\)](#), posljednji pristup: 3.9.2024.).

⁷⁵ Čulo Margaletić, A.; Preložnjak, B.; Šimović, I., *op. cit.* u bilj. 59, str.790-793.

⁷⁶ Hrabar, D., *op. cit.* u bilj. 60, str. 190.

Pravni status majčinstva i očinstva prema hrvatskom zakonodavstvu igra ključnu ulogu u oblikovanju obiteljskih odnosa, s dubokim pravnim implikacijama koje se protežu na širok spektar prava i obveza. Utvrđivanje ovih statusa nije samo regulatorno pitanje, već i temeljni stup društvenih i osobnih identiteta unutar obitelji. Najvažnije implikacije su za djecu, jer im omogućuju utvrđivanje identiteta i ostvarivanje prava na upoznavanje vlastitih bioloških roditelja u skladu s Konvencijom o pravima djeteta.⁷⁷ Nakon što se utvrdi podrijetlo djeteta od strane majke i oca, otvara se važno pitanje pravnih i moralnih obveza svih uključenih strana, posebno roditelja, čije će odluke direktno utjecati na daljnji razvoj obiteljskih odnosa i dobrobit djeteta.

Roditeljska skrb, kao skup odgovornosti, dužnosti i prava roditelja, ima za cilj zaštitu i promicanje djetetovih osobnih i imovinskih prava te dobrobiti, kako je definirano u obiteljskom zakonu. Važno je istaknuti da roditelj ne može odustati od svojih prava na roditeljsku skrb.⁷⁸ To uključuje i pravo i dužnost ostvarivanja osobnih odnosa s djetetom na način utvrđen sudskom odlukom te plaćanja uzdržavanja za dijete.⁷⁹ Roditelj koji ne živi s djetetom ima pravo i obvezu održavati osobne kontakte s djetetom, osim ako mu je to sudskom odlukom zabranjeno ili ograničeno. Također, roditelj koji živi s djetetom ima dužnost osigurati i poticati djetetu održavanje osobnih odnosa s drugim roditeljem, osim ako to nije u najboljem interesu djeteta.⁸⁰

Osobni odnosi s djetetom mogu se ostvarivati na različite načine. Izravni osobni odnosi uključuju kraće ili dulje susrete i druženja, kao i boravak djeteta kod roditelja s kojim ne živi. Neizravni osobni odnosi mogu se održavati putem različitih komunikacijskih sredstava, kao što su telefonski pozivi, video pozivi, slanje pisama i darova. Također, osobni odnosi mogu uključivati davanje informacija u vezi s osobnim pravima djeteta, kako djetetu tako i osobi koja na to ima pravo.⁸¹ Prema Zakonu o obveznim odnosima, roditelji su također odgovorni za štetu koju njihovo dijete prouzroči trećoj osobi do navršene sedme godine života, bez obzira na svoju krivnju. Osim toga, roditelji se mogu osloboditi odgovornosti ako postoje opravdani razlozi za isključenje odgovornosti prema pravilima o odgovornosti bez obzira na krivnju ili ako je šteta nastala dok je dijete bilo pod nadzorom druge osobe koja je odgovorna za štetu. Za štetu koju prouzroči

⁷⁷ Maleš, D. (ur.), *Konvencija o pravima djeteta*, Zagreb, 2001., str. 10., čl. 8. st. 1.

⁷⁸ ObZ, čl. 91.

⁷⁹ ObZ, čl. 162. st. 3.

⁸⁰ ObZ, čl. 95.

⁸¹ ObZ, čl. 121. st. 1, 2, 3.

maloljetno dijete starije od sedam godina, roditelji odgovaraju osim ako dokažu da je šteta nastala bez njihove krivnje.⁸²

Priznavanje roditeljskog odnosa ima značajan utjecaj i na pravni status djeteta u pogledu nasljeđivanja, budući da djeca prema Zakonu o nasljeđivanju spadaju u prvi nasljedni red.⁸³ Također, utvrđivanje očinstva može dovesti do ostvarivanja prava na alimentaciju, čime se osigurava financijska podrška za dijete. U slučaju smrti ili teškog invaliditeta neke osobe, članovi njene uže obitelji, uključujući djecu, imaju pravo na pravičnu novčanu naknadu za neimovinsku štetu.⁸⁴

⁸² Zakon o obveznim odnosima, pročišćeni tekst zakona, NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23; dalje u tekstu: ZOO, čl. 1056.

⁸³ Zakon o nasljeđivanju, pročišćeni tekst zakona, NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19; dalje u tekstu: ZN, čl. 9.

⁸⁴ ZOO, čl. 1101. st. 1.

6. RIMSKE PRAVNE REGULE O MAJČINSTVU I OČINSTVU U SUVREMENOM KONTEKSTU

6.1. OPĆENITO

U hrvatskom obiteljskom pravu, rimske pravne regule su prihvaćene kao relevantni posredni izvori prava. U analizi pravnih odnosa između roditelja i djece, posebno se ističu rimske regule *mater semper certa est* i *pater is est quem nuptiae demonstrant* kao osnovne regule koje oblikuju koncept podrijetla djeteta od majke i oca.⁸⁵ Trenutni Obiteljski zakon dosljedno primjenjuje rimsku regulu određivanja očinstva djeteta. Ta pravna činjenica o očinstvu djeteta smatra se istinitom dok se ne dokaže suprotno, odnosno radi se o oborivoj pravnoj pretpostavci (*praesumptio iuris*).⁸⁶ Suprotno tome, regula *mater semper certa est*, koje uključuje neoborivu pretpostavku (*praesumptio iuris et de iure*) protiv koje nije dopušten protudokaz, imalo je burnu pravnu povijest u hrvatskom zakonodavstvu. Iako nije bilo izravno regulirano, ova regula je bila samorazumljiva i neosporiva kategorija prirodnog prava sve do osamdesetih godina prošlog stoljeća.⁸⁷ U sljedećim poglavljima razmotrit će se rimske pravne regule *mater semper certa est* i *pater is est quem nuptiae demonstrant* u kontekstu suvremenog hrvatskog prava. Posebna pažnja bit će posvećena tome kako su se ove regule mijenjale tijekom vremena, kako se uklapaju u sadašnji pravni okvir, te koliko važnu ulogu još uvijek igraju u određivanju roditeljstva u Hrvatskoj.

6.2. MATER SEMPER CERTA EST U SUVREMENOM KONTEKSTU

Za razliku od tradicionalne pravne regule *pater is est quem nuptiae demonstrant*, koja se čvrsto ukorijenila u obiteljskom i kanonskom pravu, regula *mater semper certa est*, koja se temelji na nepobitnoj pretpostavci (*praesumptio iuris et de iure*), doživjela je turbulentnu pravnu povijest u hrvatskom zakonodavstvu tijekom posljednjih četvrt stoljeća.⁸⁸ U prethodnom dijelu rada već sam istaknula značajnu promjenu u hrvatskom zakonodavstvu koja se tiče pravne regule *mater*

⁸⁵ Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 28, str. 599.

⁸⁶ *Ibid.*, str. 616.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Petrak, M., *Pravne regule mater semper certa est i pater is est quem nuptiae demonstrant u suvremenom kontekstu*, u: *Kanonsko pravo i medicina: Izabrana pitanja*, Zbornik radova VI. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Dubrovniku 26.-27. listopada 2012., Zagreb, 2013. str. 181.-189., str. 184.

semper certa est. U ovom poglavlju ću produbiti analizu spomenute promjene u hrvatskom zakonodavstvu. Ova regula, iako nije bila eksplicitno propisana, smatrala se inherentnim i nespornim principom jednakosti do kasnih osamdesetih godina prošlog stoljeća. Nakon toga, zbog napretka u biomedicinskim znanostima i razvoja reproduktivnih tehnologija, postalo je moguće da dijete koje žena rodi ne mora nužno potjecati od žene čija je jajna stanica korištena za oplodnju, kao što je slučaj s oplodnjom doniranom jajnom stanicom.⁸⁹

Kao što je već spomenuto, zakonodavac je 1989. godine usvojio novu verziju Zakona o braku i porodičnim odnosima, koja je, između ostalog, uključivala odredbu kojom se majkom djeteta definira žena koja ga je rodila. Međutim, ovo rješenje nije naišlo na opću podršku u našim pravnim krugovima. Na primjer, Ustavni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj U-III/2145/2019 od 3. veljače 2021. naglašava kako srodstvo mora biti potvrđeno kako bi određena osoba mogla naslijediti imovinu ostavitelja kao njegov krvni srodnik.⁹⁰

Što se tiče izvanbračnog materinstva, to nije nužno s obzirom na regulu *mater semper certa est*. Međutim, za nasljeđivanje među izvanbračnim srodnicima, izvanbračno očinstvo mora biti službeno utvrđeno na propisan način. Ustavni sud se pozvao na rimsku regulu *mater semper certa est* kao neoborivu pretpostavku, iako je u trenutku pokretanja spomenutog postupka ocjene ustavnosti bio na snazi članak 122. Zakona o braku i porodičnim odnosima, koji je sadržavao odredbu da se „majkom djeteta smatra žena koja ga je rodila” kao oborivu pretpostavku.⁹¹

Sudski pristup procjeni tvrdnje da se majkom djeteta smatra žena koja ga je rodila suočava se s izazovom, jer takav stav narušava neporecivu pretpostavku o rođenju djeteta kao ključnom elementu stvaranja pravnog odnosa između žene (majke) i djeteta. Kada se napušta ova pretpostavka, otvaraju se mogućnosti za dogovore o rođenju i predaji djeteta, što se naziva surogatno majčinstvo.⁹² Moderne tehnologije, poput umjetne oplodnje, izazivaju tradicionalne koncepcije majčinstva, što dovodi do mogućih kontroverznih situacija, poput podijeljenog majčinstva (na primjer, u slučaju donacije jajnih stanica) i surogatstva.

U današnjoj Europi, naglasak na pravima LGBTQ+ zajednice dodatno preoblikuje pravne norme koje se odnose na majčinstvo. Pitanja kao što su priznavanje majčinskih prava u surogatstvu

⁸⁹ Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 88, str. 185.

⁹⁰ Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III/2145/2019, 3. veljače 2021. (preuzeto s: ius-info.hr, posljednji pristup: 3.9.2024.).

⁹¹ Petrak, M., *op. cit.* u bilj. 88, str. 185-186.

⁹² Hrabar, D., *Što je s podrijetlom djeteta ako mater non semper certa est*, u: Alinčić, M. *et al.* (ur.), *Obiteljski zakon novine dvojbe i perspektive*, Narodne novine, 2003., str. 21.-32., str. 25.

i unutar istospolnih zajednica postaju sve važnija u suvremenim pravnim raspravama.⁹³ Godine 2019. došlo je do ključne promjene u zakonu kada je presumpcija majčinstva postala neopoziva u specifičnim situacijama. Članak 48. ObZ-a je izmijenjen, čime je presumpcija majčinstva postala neopoziva kada žena pristane na postupak umjetne oplodnje.⁹⁴ U posljednjim promjenama ObZ-a, koje su stupile na snagu 30. prosinca 2023. godine, donesena je odredba o neospornoj pretpostavci majčinstva.⁹⁵

Današnji europski obiteljski zakoni obično ne propisuju utvrđivanje majčinstva putem priznanja ili sudskom odlukom, jer se majčinstvo sada uglavnom utvrđuje na osnovu pretpostavke da „majka djeteta je žena koja ga je rodila”. Na primjer, zemlje poput Austrije, Njemačke, Švicarske, Nizozemske, Danske i Engleske ne reguliraju pitanje osporavanja majčinstva, osim u slučajevima koji se odnose na specifičnosti medicinski pomognute oplodnje, kao što je surogatno majčinstvo, o kojem je već bilo riječ u ranijem dijelu rada, ili pravo na anonimni porod u bolnici, o kojem se trenutno intenzivno raspravlja, kao što je slučaj u Francuskoj.⁹⁶

Iako su priznanja majčinstva izuzetno rijetka, radi pravne sigurnosti i načela ravnopravnosti spolova, zakon detaljno razrađuje pretpostavke o osobi koja priznaje majčinstvo ili očinstvo, nadležnost tijela pred kojima se takav formalni akt može provesti, kao i druge pojedinosti.⁹⁷ Majčinstvo se može priznati pred matičnim uredom, Hrvatskim zavodom za socijalni rad ili sudom. Ova tijela sastavljaju službeni zapisnik koji se obavezno dostavlja matičaru nadležnom za upis djece u knjige rođenih.⁹⁸ Majčinstvo se može priznati i oporučno.⁹⁹ Priznanje može dati svaka punoljetna osoba bez obzira na poslovnu sposobnost, maloljetna osoba sa šesnaest godina koja shvaća značenje i pravne posljedice priznanja, te maloljetna osoba mlađa od šesnaest godina uz odobrenje zakonskog zastupnika. Ako su roditelji zakonski zastupnici, potrebna je njihova suglasnost.¹⁰⁰ Majčinstvo se ne može priznati nakon smrti djeteta, osim ako dijete ima svoje potomke. Priznanje majčinstva je konačno i neopozivo.¹⁰¹ Međutim, ono što je možda još važnije jest institut utvrđivanja majčinstva sudskom odlukom. Iako se na prvi pogled može

⁹³ Hrabar, D., *op. cit.* u bilj. 60, str. 171.

⁹⁴ Obiteljski zakon, NN 98/19; dalje u tekstu: ObZ 2019, čl. 48.

⁹⁵ ObZ, čl. 58.a.

⁹⁶ Hrabar, D., *op. cit.* u bilj. 92, str. 32.

⁹⁷ *Ibid.*, str. 26.

⁹⁸ ObZ, čl. 58.b. st. 1.

⁹⁹ ObZ, čl. 58.b. st. 3.

¹⁰⁰ ObZ, čl. 58.c.

¹⁰¹ ObZ, čl. 58.e.

činiti suvišnim u suvremenom pravu, budući da većina zakonodavstava utvrđuje majčinstvo isključivo na temelju presumpcije,¹⁰² ovaj institut zapravo prati pravne situacije u vremenu. Naime, primjena ovog instituta može postati sve učestalija upravo zbog slučajeva medicinski pomognute oplodnje i zabranjenog surogat majčinstva. Institut utvrđivanja majčinstva sudskom odlukom najčešće se primjenjuje kada jedna žena osporava majčinstvo drugoj, dok istovremeno traži da se utvrdi njeno vlastito majčinstvo. Različite životne situacije mogu zahtijevati korištenje ovog instituta. Primjerice, kada žena bez zdravstvenog osiguranja rodi dijete u bolnici koristeći zdravstvenu iskaznicu druge žene.¹⁰³

Ovlaštenici za podnošenje tužbe radi utvrđivanja majčinstva su: žena koja sebe smatra majkom djeteta, dijete i Hrvatski zavod za socijalni rad.¹⁰⁴ Žena koja tvrdi da je majka djeteta ima pravo pokrenuti postupak za utvrđivanje majčinstva sve do trenutka kada dijete navrší osamnaest godina. Ako je ta žena zbog osobnih stanja lišena poslovne sposobnosti, tužbu u njezino ime može podnijeti njezin zakonski zastupnik. U situaciji kada osoba koja tvrdi majčinstvo više nije živa, tužba za utvrđivanje majčinstva protiv njezinih nasljednika može se pokrenuti unutar godinu dana od njezine smrti ili u roku od šest mjeseci od pravomoćnosti rješenja o nasljeđivanju.¹⁰⁵

Dijete može podnijeti tužbu za utvrđivanje majčinstva sudskom odlukom do svoje dvadeset i pete godine života. U slučaju maloljetnog djeteta ili punoljetnog djeteta koje je lišeno poslovne sposobnosti u dijelu koji se odnosi na osobna stanja, tužbu u njegovo ime može podnijeti njegov zakonski zastupnik.¹⁰⁶ Tužbu radi utvrđivanja majčinstva može podnijeti i Hrvatski zavod za socijalni rad do trenutka kada dijete napuni osamnaest godina života.¹⁰⁷

¹⁰² Lucić, N.; Rešetar, B., *Utvrđivanje porijekla djeteta u novom Obiteljskom zakonu*, Hrvatska pravna revija, vol. 16, br. 3, 2016., str. 133-148: *ObZ (2015.) je omogućio utvrđivanje majčinstva sudskom odlukom, jednako kao što je to propisivao i ObZ (2003.)*. Suprotno tome, *ObZ (2014.) osim što je napustio institut priznanja majčinstva, napustio je i mogućnost utvrđivanja majčinstva sudskom odlukom, pozivajući se pritom na Europsku konvenciju o zakonskom statusu djece rođene izvan braka, kao i komparativna europska obiteljska zakonodavstva prema kojima se majčinstvo utvrđuje isključivo na temelju presumpcije „majka djeteta je žena koja ga je rodila”*.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ ObZ, čl. 59. st. 2.

¹⁰⁵ ObZ, čl. 385. i 386.

¹⁰⁶ ObZ, čl. 383.

¹⁰⁷ ObZ, čl. 387.

6.3. PATER IS EST QUEM NUPTIAE DEMONSTRANT U SUVREMENOM KONTEKSTU

Pravna regula *pater is est quem nuptiae demonstrant*, tradicionalno je služila kao temeljna odrednica u obiteljskom pravu za utvrđivanje očinstva unutar braka. Ova odredba stoljećima je osiguravala stabilnost obiteljskih struktura i zaštitu prava djeteta, podrazumijevajući da je muž majke pravni otac djeteta rođenog tijekom trajanja braka. Međutim, s promjenama u društvenim normama i tehnološkim napretkom, ova pravna pretpostavka suočava se s novim izazovima. Povećana mobilnost, promjene u obiteljskim strukturama i napredak u genetskim tehnologijama zahtijevali su evoluciju ove regule. Suvremeno zakonodavstvo stoga uključuje dodatne odredbe kako bi se prilagodilo ovim promjenama, osiguravajući točnost i pravnu sigurnost u utvrđivanju očinstva.

Danas, suvremeno zakonodavstvo daje jasne smjernice o očinstvu djeteta unutar braka. Tako i hrvatski obiteljski zakon jasno definira da se djetetovim ocem smatra majčin muž ako je dijete rođeno za vrijeme trajanja njihova braka ili u razdoblju od 300 dana nakon prestanka tog braka.¹⁰⁸ Na taj se način olakšava utvrđivanje očinstva, što također povlači pravne posljedice za djetetov pravni status. Dovoljno je da brak majke postoji i da se dijete rodi tijekom trajanja tog braka ili unutar zakonskog roka nakon njegova prestanka.¹⁰⁹ Trudnoća traje 40 tjedana, odnosno 280 dana, što objašnjava zašto se rok od 300 dana koristi kao temelj za ove zakonske odredbe.¹¹⁰

Postojanje braka između majke i muža ključno je za dodjelu statusa bračnog djeteta. Tri osnovna elementa - različitost spolova, usmeni pristanak na sklapanje braka i formalno sklapanje braka pred nadležnim tijelom - čine osnovu za ovu pretpostavku. Stoga, ako su roditelji ispunili sve uvjete za valjanost braka, dijete će dobiti status bračnog djeteta, a majčin muž bit će upisan kao otac u matičnu knjigu rođenih.¹¹¹

Za utvrđivanje ima li dijete, rođeno unutar tristo dana nakon prestanka braka, bračni status, potrebno je odrediti početak tog tristo-dnevnog razdoblja. Početak ovog roka varira ovisno o

¹⁰⁸ ObZ, čl. 61. st. 1.

¹⁰⁹ Hrabar, D. *et al.* (ur.), *Obiteljsko pravo*, Zagreb, Narodne novine, 2021, 121.str.

¹¹⁰ Pavković, K., *Usporedba ishoda induciranih i spontano započetih porođaja u Klinici za ženske bolesti i porode Kliničkog bolničkog centra Zagreb*, diplomski rad, Zagreb, Medicinski fakultet, 2021.

¹¹¹ *Ibid.*

načinu prestanka braka. U slučaju smrti majčina muža, brak se smatra prestalim na dan smrti, koji istovremeno označava početak tristo-dnevnog razdoblja. Ako se brak raskine proglašenjem nestalog majčina muža mrtvim, datum koji sud utvrdi kao dan smrti nestalog bračnog druga služi kao dan prestanka braka. Brak se okončava ili razvodom ili poništajem putem pravomoćne sudske odluke, a te iste odluke označavaju početak tristo-dnevnog roka. Brak se službeno završava kada je sudska odluka pravomoćna, što znači da žalba nije podnesena, ili ako je podnesena, ali je odbačena ili odbijena nakon donošenja presude.¹¹²

Ako majka nakon razvoda sklopi novi brak unutar 300 dana od prekida prvog braka, suprug iz drugog braka smatra se ocem djeteta.¹¹³ Ova pretpostavka da je kasniji suprug majke biološki otac djeteta ima smisla, jer podržava ideju da je majka zatrudnjela s drugim muškarcem, zbog čega se razvela i ponovno udala za njega. Međutim, nije nemoguće da je majka zatrudnjela sa svojim prvim suprugom ili nekim trećim muškarcem.¹¹⁴ Ako suprug majke smatra da nije biološki otac djeteta, može osporiti svoje očinstvo unutar zakonski propisanih rokova. Ako njegov zahtjev bude uspješan, dijete neće imati pravno priznatog oca dok se očinstvo ne utvrdi za nekog drugog muškarca, bilo priznanjem ili sudskom presudom.¹¹⁵

U suvremenom kontekstu sve je više izvanbračne djece čije se očinstvo mora utvrđivati putem posebnih postupaka. Ova situacija predstavlja izazov u primjeni regule *pater is est quem nuptiae demonstrant*, koja tradicionalno temelji očinstvo na bračnom statusu roditelja. Iako su, prema ustavnoj jednakosti građana¹¹⁶, bračna i izvanbračna djeca izjednačena u pravima i dužnostima, način utvrđivanja očinstva se ne može izjednačiti jer ne postoji poveznica poput braka roditelja. Kada dijete nije rođeno u braku, očinstvo se mora utvrđivati kroz poseban postupak, što uključuje priznavanje očinstva kao upravni postupak ili utvrđivanje očinstva sudskom odlukom.¹¹⁷

Izvanbračni status, ili eventualno nepoznato podrijetlo od oca, imat će dijete koje rodi neudana majka, žena čiji brak nije na snazi, žena koja je bila u braku, ali nakon isteka roka od tristo dana od prestanka braka, te žena koja je bila u braku ili u roku od tristo dana od njegovog

¹¹² Hrabar, D. *et al.*, *op. cit.* u bilj. 109, str. 122.

¹¹³ ObZ, čl. 61. st. 2.

¹¹⁴ Hrabar, D. *et al.*, *op. cit.* u bilj. 109, str. 122.

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 123.

¹¹⁶ Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14; dalje u tekstu: Ustav RH, čl. 14. st. 1.: *Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.*

¹¹⁷ Hrabar, D. *et al.*, *op. cit.* u bilj. 109, str. 124.

prestanka, ali je očinstvo njezinog muža uspješno osporeno. Za dijete koje je rođeno izvan braka, pa stoga ima izvanbračni status i nepoznatog oca, primjenjuju se zakonske odredbe o isključivoj roditeljskoj skrbi majke, sve dok se ne utvrdi podrijetlo od oca.¹¹⁸ Institut priznanja očinstva odražava dva osnovna cilja: što brže i jednostavnije utvrditi očinstvo djeteta te osigurati pravnu sigurnost.

Zakonske odredbe koje olakšavaju utvrđivanje očinstva uzimaju u obzir volju muškarca da se priznanjem stvori novi pravni odnos s djetetom, čime se izbjegavaju pretjerane provjere istinitosti priznanja očinstva. Nadalje, Hrabar naglašava da priznanje očinstva predstavlja jednostrani pravni čin kojim osoba koja sebe smatra ocem djeteta izražava svoju volju unutar propisanog postupka i na način određen zakonom.¹¹⁹ Očinstvo može priznati svaka punoljetna osoba bez obzira na poslovnu sposobnost, maloljetna osoba starija od šesnaest godina ako je sposobna razumjeti značenje i pravne posljedice priznanja, te maloljetna osoba mlađa od šesnaest godina samo uz suglasnost zakonskog zastupnika, koji može biti i roditelj.¹²⁰ U ovoj prethodno spomenutoj odredbi uočava se razlika u odnosu na Obiteljski zakon iz 2003. godine, koji je propisivao da osoba djelomično lišena poslovne sposobnosti može priznati majčinstvo i očinstvo ako je sposobna razumjeti značenje priznanja, osim ako je sudskom odlukom o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti izričito određeno da ne može davati izjave koje se tiču osobnih stanja.¹²¹

Zbog takve odredbe iz ranijeg zakona, u praksi su nastajale situacije slične slučaju Krušković protiv Hrvatske.¹²² Podnositelj zahtjeva prethodno je proglašen nesposobnim za poslovanje od strane Općinskog suda u Opatiji zbog dugotrajne ovisnosti o drogama, što je dovelo do organskih i antisocijalnih poremećaja ličnosti. Nakon što ga je majka djeteta identificirala kao oca, on je priznao očinstvo pred Matičnim uredom u Rijeci, što je rezultiralo njegovim upisom u izvodu iz matice rođenih. Dva mjeseca kasnije, ponovio je tu izjavu pred Centrom za socijalnu skrb u Rijeci (sada Područni ured Hrvatskog zavoda za socijalni rad u Rijeci). Centar je zatim obavijestio matični ured da je gospodin Krušković nesposoban za poslovanje te stoga ne može priznati očinstvo. Zbog toga je pokrenut postupak za poništenje upisa očinstva od strane matičnog

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ *Ibid.*, 125.str.

¹²⁰ ObZ, čl. 63.

¹²¹ ObZ 2003, čl. 57.

¹²² Krušković protiv Hrvatske, zahtjev br. 46185/08, 21. lipnja 2011., Europski sud za ljudska prava. (preuzeto s: ius-info.hr, posljednji pristup: 3.9.2024.).

ureda. Slučaj je dospio pred Europski sud za ljudska prava, koji je zaključio da Republika Hrvatska nije zaštitila pravo podnositelja na privatni i obiteljski život. Centar za socijalnu skrb nije imao obvezu prema tadašnjem Obiteljskom zakonu pokrenuti postupak za utvrđivanje očinstva. Takva situacija ne bi se dogodila da je Obiteljski zakon tada sadržavao odredbu koja dopušta priznanje očinstva punoljetnoj osobi bez obzira na poslovnu sposobnost, kao što je to slučaj danas. Opoziv priznanja očinstva nije dopušten¹²³ jer bi ponovno izražavanje stava da prethodno priznanje nije valjano predstavljalo zlouporabu prava putem aktivnosti nekog državnog tijela radi postizanja priznanja. Za očuvanje pravne sigurnosti i zaštite interesa djeteta, učinci priznanja (tj. očinstvo) mogu se samo osporiti putem sudskog postupka.¹²⁴

Konvencija o pravima djeteta¹²⁵ postavlja određene zahtjeve u pogledu djetetovih prava, što je imalo utjecaj na način na koji se provodi postupak priznavanja očinstva, unatoč dugoj povijesti ovog instituta u obiteljskom pravu.¹²⁶ S jedne strane, dijete ima pravo na informacije o svojim roditeljima¹²⁷ u skladu s njegovom dobi i zrelošću, dok s druge strane ima pravo na slobodu izražavanja vlastitog stava o stvarima koje ga se tiču.¹²⁸ Za evidentiranje priznanja očinstva potrebno je dobiti suglasnost punoljetne majke, bez obzira na njenu poslovnu sposobnost. Potrebna je i suglasnost maloljetne majke koja ima šesnaest godina i može shvatiti značenje i pravne posljedice svog pristanka, kao i suglasnost maloljetne majke mlađe od šesnaest godina, uz odobrenje njenog zakonskog zastupnika ili roditelja. Ako se priznaje očinstvo, potrebno je i pristajanje djeteta koje je navršilo četrnaest godina, te suglasnost majke i njenog muža ukoliko muškarac koji sebe smatra ocem djeteta priznaje očinstvo. U slučajevima kada majka nije živa ili njen boravak nije poznat najmanje dva mjeseca, za evidentiranje priznanja očinstva potrebna je suglasnost skrbnika djeteta uz prethodno odobrenje Hrvatskog zavoda za socijalni rad, kao i suglasnost djeteta koje je navršilo četrnaest godina, ako se priznaje očinstvo.¹²⁹ Pravna regula *pater is est quem nuptiae demonstrant* suočava se s izazovima suvremenog društva, ali ostaje ključna za utvrđivanje očinstva unutar braka. Suvremeno zakonodavstvo, uključujući hrvatski Obiteljski

¹²³ ObZ, čl. 65. st. 1.

¹²⁴ Hrabar, D. *et al.*, *op. cit.* u bilj. 109, 126. str.

¹²⁵ Konvencija o pravima djeteta, NN 12/1993; dalje u tekstu: Konvencija o pravima djeteta.

¹²⁶ Hrabar, D. *et al.*, *op. cit.* u bilj. 109, 126. str.

¹²⁷ Konvencija o pravima djeteta, članak 7.

¹²⁸ Konvencija o pravima djeteta, članak 12.

¹²⁹ ObZ, čl. 64.

zakon, razvilo je dodatne mehanizme kako bi se prilagodilo promjenama u obiteljskim strukturama i napretku genetskih tehnologija, osiguravajući tako točnost i pravnu sigurnost.

7. ZAKLJUČAK

Rimske pravne regule, kao što je prikazano kroz ovaj diplomski rad, kroz povijest su služila kao temelj za osiguravanje sigurnosti i stabilnosti obiteljskih odnosa. Njihova važnost proizlazi iz sposobnosti da se prilagode i održe svoju relevantnost unatoč promjenama u društvenim i tehnološkim uvjetima. Regula *mater semper certa est* bilo je ključno u rimskom pravu jer je jamčilo pravnu sigurnost i stabilnost u društvu, osiguravajući da je majčinstvo uvijek neupitno. Međutim, s razvojem modernih tehnologija, kao što su medicinski pomognuta oplodnja i surogat majčinstvo, ova regula dovedena je u pitanje. Suvremeni fenomeni poput surogat majčinstva izazvali su tradicionalno shvaćanje majčinstva, stvarajući situacije u kojima više žena može imati različite, ali podjednako važne uloge u životu djeteta - biološka majka, genetska majka i surogat majka. Ova složenost zahtijevala je prilagodbe u pravnim okvirima kako bi se i dalje osigurala pravna sigurnost, ali i zaštitila prava svih uključenih, osobito djeteta. Međutim, hrvatski pravni sustav, vraćajući se temeljnim regulama rimskog prava, ponovo je potvrdio regulu *mater semper certa est*, što svjedoči o kontinuiranoj prisutnosti tradicije u našem zakonodavstvu. Ova regula, iako izazvana novim tehnologijama i društvenim promjenama, ostaje ključan element u reguliranju majčinstva.

Regula *pater is est quem nuptiae demonstrant* i dalje ima ključnu ulogu u utvrđivanju očinstva, ali je također doživjelo potrebne prilagodbe kako bi odgovorilo na suvremene društvene izazove, poput povećane mobilnosti i promjena u obiteljskim strukturama. Suvremeno zakonodavstvo, uključujući hrvatski Obiteljski zakon, razvilo je dodatne mehanizme za prilagodbu promjenama, uključujući mogućnost osporavanja očinstva i sudsko utvrđivanje očinstva, čime se osigurava točnost i pravna sigurnost u utvrđivanju očinstva. Ta prilagodba osigurava da pravni sustav ostane relevantan i učinkovit, čak i u uvjetima brzih promjena. Kako smo vidjeli kroz ovaj rad, ključno je za djetetov najbolji interes da poznaje svoje podrijetlo, ne samo zbog pravnog reguliranja, već i s obzirom na psihološki razvoj djeteta. Ovaj uvid potvrđuje da, unatoč značajnim promjenama u društvenim okolnostima, temeljne pravne regule ostaju stabilne i nastavljaju pružati pouzdan okvir za reguliranje obiteljskih odnosa. Njihova sposobnost da balansiraju očuvanje tradicije i potrebnu inovaciju čini pravni sustav stabilnim i fleksibilnim.

Zaključno, rimske pravne regule i dalje su relevantne i pružaju snažan temelj za upravljanje obiteljskim odnosima u suvremenom hrvatskom pravnom sustavu, unatoč promjenama u društvu i tehnologiji. Njihova prilagodljivost promjenjivim okolnostima pokazuje kako inovativnost i tradicija mogu koegzistirati u pravnom sustavu, osiguravajući zaštitu obiteljskih prava i prava djece, koja su bitna načela u svakoj zajednici. Iako medicinski pomognuta oplodnja predstavlja rješenje za mnoge neplodne parove, ideal kojemu bi trebalo težiti ostaje rađanje djeteta kao ploda ljubavi među supružnicima, što se ne može u potpunosti ostvariti kroz medicinske postupke ili surogat majčinstvo.

LITERATURA

Knjige i članci:

Alinčić, M.; Bakarić-Mihanović, A., *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 1986.

Čulo Margaletić, A.; Preložnjak, B.; Šimović, I., *Presumption of motherhood on crossroad of surrogacy arrangements in EU. EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 3, 2019., str. 778-802.

Dixon, S., Family, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 461-472.

Hrabar, D., *Surogatno majčinstvo kao moderan oblik eksploatacije žena i trgovine djecom*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 70, br. 2-3, 2020., str. 171-212.

Hrabar, D., *Što je s podrijetlom djeteta ako mater non semper certa est*, u: Alinčić, M. et al. (ur.), *Obiteljski zakon novine dvojbe i perspektive*, Narodne novine, 2003., str. 21-32.

Hrabar, D. et al. (ur.), *Obiteljsko pravo*, Zagreb, Narodne novine, 2021.

Horvat, M.; Petrak, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022.

Lewis, A., *Slavery, Family and Status*, u: Johnston, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015., str. 151-174.

Lucić, N.; Rešetar, B., *Utvrdjivanje porijekla djeteta u novom Obiteljskom zakonu*, Hrvatska pravna revija, vol. 16, br. 3, 2016., str. 133-148.

Maleš, D. (ur.), *Konvencija o pravima djeteta*, Zagreb, 2001.

Pavković, K., *Usporedba ishoda induciranih i spontano započetih porođaja u Klinici za ženske bolesti i porode Kliničkog bolničkog centra Zagreb*, diplomski rad, Zagreb, Medicinski fakultet, 2021.

Petrak, M., *Traditio iuridica vol. I, Regulae iuris*, Zagreb, 2010.

Petrak, M., *Pravne regule mater semper certa est i pater is est quem nuptiae demonstrant u suvremenom kontekstu*, u: *Kanonsko pravo i medicina: Izabrana pitanja*, Zbornik radova VI. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Dubrovniku 26.-27. listopada 2012., Zagreb, 2013., str. 181-189.

Petrak, M., *Rimska pravna pravila kao izvor suvremenog hrvatskog obiteljskog prava*, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, vol. 55, br. 3-4, 2005., str. 597-628.

Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1988.

Roksandić Vidlička, S.; Hrستیć, D.; Kirin, Z., *Jahr – European Journal of Bioethics*, 3, 5, 2012., str. 37-67.

Treggiari, S., *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford, 1991.

Vuolanto, V., *Child and Parent in Roman Law*, u: Plessis, P. J. du; Ando, C.; Touri, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2016., str. 487-497.

Župan, M.; Puljko, V.; Sukačić, M., *Međunarodni ugovori o zamjenskom majčinstvu – nestaje li paradigma mater semper certa est?*, *Pravni vjesnik*, vol. 29, br. 2, 2013., str. 7 – 20.

Propisi:

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN-MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23

Obiteljski zakon, NN 116/03

Obiteljski zakon, NN 162/98

Obiteljski zakon, NN 98/19

Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202, 7.6.2016.

Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14

Zakon o braku i porodičnim odnosima, NN 11/1978, 45/1989, 59/1990

Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, NN 86/12

Zakon o nasljeđivanju, pročišćeni tekst zakona, NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

Zakon o obveznim odnosima, pročišćeni tekst zakona, NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23

Sudska praksa:

Krušković protiv Hrvatske, zahtjev br. 46185/08, 21. lipnja 2011., Europski sud za ljudska prava. (preuzeto s: ius-info.hr, posljednji pristup: 3.9.2024.).

Mennesson v. France, Application no. 65192/11, Judgment 26.2.2014. (preuzeto s: [MENNESSON v. FRANCE \[Extracts\] \(coe.int\)](http://MENNESSON.v.FRANCE[Extracts](coe.int)), posljednji pristup: 3.9.2024.).

Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III/2145/2019, 3. veljače 2021. (preuzeto s: ius-info.hr, posljednji pristup: 3.9.2024.).

Izvješća i dokumenti:

A preliminary report on the issues arising from international surrogacy arrangements, Prel. Doc. No. 10, March 2012., Hague Conference on Private International Law, (preuzeto s: [The Preliminary Report \(hcch.net\)](http://ThePreliminaryReport(hcch.net)), posljednji pristup 3.9.2024.).